

Tregu i lirë si sistem eficient. Prevalenca e Shkollës Austriake Ekonomike

Nevila MULLAJ¹

Abstrakt: *Shkolla Austriake Ekonomike ka kontribuar në ekonominë moderne, në disa aspekte. Si një shkollë e mendimit ekonomik, ajo ka influencuar në formësimin e platformës ekonomike dhe politike neo-liberale, e cilat ka mundësuar shumë shtete të çlirojnë kostot “deadweight losses” dhe të liberalizojnë tregun. Ky punim vjen si një përpjekje për të ravigjzuar modelin e Shkollës Ekonomike Austriake, si një ndër pozicionimet më efeciente në ekonominë kapitaliste. Duke hedhur dritë mbi rrugëtimin inspirues të Mises dhe Hayek, shihet se sa e rëndësishme është për një ekonomi të çlirojë frymëmarrje, duke katalizuar rritjen dhe energjizuar sipërmarrjen. Themeluar mbi ëndrrën pragmatike të arritjes së lirisë ekonomike, këto qëndrime arkitektuan projekte madhore, siç ishte rigjallërimi i ekonomisë të Europës së Qendër-Lindjes. Mbi rrënjët e shkollës austriake ekonomike, lulëzoi një sistem kapitalist i modeluar, në bazë të së cilit: individi, biznesi dhe ekonomia arritën benefite të larta.*

Në këtë kontekst, ky studim tenton të evidentojë se si ky vizion evoluoi, duke u shndërruar një ndër modelet ekonomike dominante globale. Në zemër të këtij mendimi ekonomik, qëndron tregu i lirë në konfrontimin e vazhdueshëm të shtetit me tregun. Ekonomia Austriake ofroi një përgjigje, mbi atë se deri ku duhet të shtrihet roli i shtetit për të fuqizuar tregun e lirë. Metodologjia përfshin një rishikim të pasur të literaturës, bazuar mbi outputin e personaliteteve kyçe të Shkollës Austriake Ekonomike. Përmes një analize cilësore të këtyre mendimeve, roli i shtetit në ekonomi konturohet si i limituar, në pozitat e një rregullatori, siguruesi të kontratave sociale dhe atë të garantuesit të konkurrencës së lirë të performuar nga tregu. Gjithashtu, kuadri konceptual i elaboruar mbi këto qëndrime të shkollës ekonomike

¹ Lektore e Analizes Financiare & Audit, Universiteti Logos, E-mal: nevilamullaj@yahoo.com

austriake, do të kryesojë drejt prevalencës së tregut mbi shtetin. Suksesi i kësaj shkolle u shpërnda në qëndrimet e Thatcherism-it dhe Reaganomics-it. Platforma që ndryshuan rendin global ekonomik, si dhe shërbyen si një antidot për rivitalizimin ekonomik të Europës së Qendër-Lindjes.

Fjalë kyç: *Shkolla Austriake Ekonomike, tregu i lirë, laissez-faire, shtet i limituar, sipërmarrje*

Abstract: *The Austrian school of economics has contributed to the modern economics at several aspects. As a school of economics thought has influenced on shaping neoliberal economic and political patterns, which availed several countries to release deadweight losses and liberalise their markets. This paper is an attempt to outline the Austrian school economic model, as one the most efficient stance in capitalist economies. Shedding light on the path Mises, Hayek inspired, we see how crucial is for an economy to breathe, catalysing growth and energizing entrepreneurship. Founded on the pragmatic dreams of reaching this economic freedom, these viewpoints carved big projects like the Central Eastern Europe economic revival. These roots bloomed a modelled capital system, at which both the individual, enterprises and the economy highly benefited.*

At this context, this paper tends to ascertain how this vision evolved into a global dominant economic model. At the heart of this mindset lies the free market system and the ongoing confront between market and state. Austrian economics provided an answer on how far the state expands so as to boost free market. Methodology involves a rich literature review based on the key Austrian school of economics personalities. Through a qualitative analysis of the insights, the role of state will be comprised limited, serving as a regulator, ensurer of social contracts and guarantee of the free market to perform the free competition. Furthermore, the conceptual framework elaborated will lead to the market prevalence over the state, strongly sustained by the Austrian school of economics. The success of the Austrian School of Economics disseminated in Thatcherism and Reaganomics changed the world economic order, as well as served as an antidote for the CEE economies revival.

Keywords: *Austrian school of economics, free market, laissez-faire, limited government, entrepreneur*

1. Hyrje

Shkolla Austriake Ekonomike suporton fuqishëm prevalencën e tregut të lirë, mbi shtetin në pozitat e tij të limituara. Liderët e mendimit ekonomik austriak, si: Hayek dhe Friedman, ndihmuan në demonstrimin e forcës shtytëse të tregut të lirë, ndaj ndërhyrjes së shtetit në ekonomi. Nën gjykimin e tyre, roli i kufizuar i qeverisë do të nënkuptojë posturën e tij si rregullator, sigures i kontratave sociale dhe garantues i rregullave të lojës për funksionimin e tregut të lirë, për të nxitur konkurrencën e lirë. Impakti kryesor i kësaj filozofie përmbledh promovimin e konkurrencës së lirë, inkurajimin e sipërmarrjes dhe arritjen e rritjes ekonomike. Nëse shteti mbirregullon tregun, atëherë shanset janë të larta, që disa biznese do të përfitojnë mbi “kurrizin” ekonomik të disa të tjerëve, siç thekson Friedman. Suksesi i shkollës ekonomike austriake u provua nga implementimi

i Thatcherism-it dhe Reaganomics, të cilët u frymëzuan nga këto parime. Për më tepër, modeli austriak rezultoi të impononte dominancën e vet, në lulëzimin ekonomik të shteteve perëndimore. Si dhe, duke u kthyer në një antidot për ish-ekonomitë e centralizuara të Europës Qendrore dhe Lindore. Ky model ekonomik rezistoi në kohë, duke siguruar zhvillim të qëndrueshëm afatgjatë. Shkolla Austriake mbështeste fuqinë vetë-rregulluese që ka tregu, ndërsa interferenca e shtetit në ekonomi, mund ta akselerojë dështimin, duke gjeneruar kosto më të larta ekonomike dhe duke larguar rimëkëmbjen ekonomike.

2. Esencialja

Shkolla Ekonomike Austriake diferencohet nga shkollat e tjera të mendimit, në mënyrë mjaft domethënëse. E themeluar në 1871 nga Carl Menger, revolucionarizoi teorinë ekonomike dhe hodhi bazat për teorinë neo-klasike, e cila më vonë u zgjerua nga Eugen Boehm von Bawerk dhe Friedrich von Wieser. Carl Menger, në librin e tij *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 1871, *zëvendësoi dobishmërinë marxhinale subjektive, si pjesë e teorisë së vlerës, kundrejt objektivave të koston së prodhimit, të prezantuar nga linja e klasicistëve. Friedrich von Wieser paraqiti idenë e koston oportune dhe nënvizoi karakterin subjektiv dhe universal të saj. Eugen von Böhm Bawerk u angazhua në aplikimin e teorisë së vlerës tek teoria e kapitalit dhe atë të interesit. Liderë të tjerë nga gjenerata e këtij mendimi, ishin Ludwig von Mises dhe Hans Mayer, të cilët trajtuan tematikën epistemike, ontologjike dhe filozofike të mendimit të shkollës Austriake.*

Friedrich von Hayek u bë një transmetues i koncepteve austriake në botën anglo-saksone, duke dhënë mësim në London School of Economics. Nga ana tjetër, Ludwig von Mises ka luajtur një rol primar në botën anglishtfolëse, sidomos në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Ai solli mikrofinancimin si nocion në studimin e vlerës së parasë. Mises ekzaminoi efektet e “bankingut të lirë” (si mjet kompetitiv dhe i besueshëm), mbi volumin e fuqinë blerëse të parasë. Me gërshetimin e pikëvështrimeve të shkollës së bankingut të lirë, Mises zhvilloi teorinë e keqmenaxhimit të ciklit monetar të biznesit.

Mbi bazën e punës së Böhm-Bawerk dhe Wicksell, ai arriti të zhvillojë qasjen monetare për bilancin e pagesave. Përmes një studimi të thellë rreth regjimeve monetare, Mises analizoi standardin e arit, si dhe aktivitetin e bankingut qendror. Ai u fokusua në skanimin e teknikës krahasuese institucionale, e cila inkorporon incentivat politike në përballje me qeveritë.

Idetë e elaboruara nga këto figurat qendrore të mendimit të Shkollës Austriake, u përkrthyen në këndvështrime ekonomike të prosperitetit. Siç shprehet Hayek: “Një shkollë mendimi arrin suksesin e saj më të madh, kur pushon së ekzistuari, pasi idetë udhëheqëse të saj bëhen pjesë e mësimdhënies së përgjithshme dominante. Shkolla e Vjenës ka arritur në një masë të madhe të bëhet pjesë e një suksesi të tillë” (Hayek 1968, 52). Kontributi i shkollës Austriake ekonomike shpërfaqet me një impakt të trefishtë: ekonomik, politik dhe sociologjik. Duke konstituar thelbin ekonomik-politik, që çoi në lindjen e qëndrimit neoliberal. Shkolla Austriake e Ekonomisë rilindi në vijën ekonomik-politike të Margaret Thatcher, në vitet 1970. Gjithashtu si ide neoliberale të aplikuara në ish-vendet socialiste të Europës Qendrore e Lindore, bazuar në Shkollën Austriake Ekonomike. Nën këtë suaze, modelet e zbatuara arritën sukses.

3. *Substanca Laissez-faire*

Ajo çka e definion mendimin e Shkollës Austriake të Ekonomisë është formati i saj substancial, që i dha jetë rrymës së neoliberalizmit. Ekonomiksi Austriak involvon:

1. Qasjen individualiste ndaj ekonomisë – veprimet njerëzore drejtohen nga vlerësimet subjektive të individëve. Ekonomiksi Austriak vendos individin në epiqendër të këndvështrimit të tij. Vlera e shtuar e prodhuar në ekonomi, është një vlerë e shtuar që i shkon individit si benefit i tij.
2. Rëndësia e lirisë - shtyllën kurrizore të lirisë e përbëjnë të drejtat e pronës private. Alokimi eficient i resurseve mundëson zhvillimin e mëtejshëm të kësaj prone, ndërsa liria menaxheriale nxit inovacionin dhe progresin.
3. Rendi social - Shkolla Austriake Ekonomike përfaqëson një linjë gjykim- dhe-gabim(trial- and - error) të procesit. Mbi këtë bazë, zhvillohen veprimet njerëzore të individit. Qëndrimet nuk janë dizenjimi i ndërgjegjshëm, sepse për shkak të kompleksitetit të rendit social, mendja njerëzore nuk është e aftë të njohë të gjitha konsekuencat e një rendi të ri social të projektuar.
4. Detyra e shtetit – është ajo e protektorit dhe garantuesit të pronës private, të kontratave private dhe të sundimit të ligjit. Në këtë suazë, mendimi Austriak nuk e konsideron redistribuimin “social” të të ardhurave, si një detyrë legjitime e qeverisë.
5. Në rast të “dështimit të tregut” – kur qeveria presupozohet të ndërhyje, shkolla ekonomike austriake vlerëson, se ka disa raste “dështime të shtetit” pa diskutim. Kështu që, roli i qeverisë për sa i përket intervenimit në treg, duhet të jetë i limituar. Mbi këtë bazë, shihet me qartësi, se Shkolla Austriake e mendimit ekonomik, ngelet skeptike për sa i takon rolit të shtetit në ekonomi, duke qenë se shteti nuk arrin të shënojë alokim eficient të resurseve, ashtu si ish-formatet e planifikimit të centralizuar, të cilat falimentuan. Kjo ka lidhje me faktin, se planifikimi shtetëror mbi ekonominë nuk ka sjellë alokim eficient të këtyre burimeve. Gjithashtu, ri-distribuidimi i të ardhurave ndodh në një diskordancë me preferencat e njerëzve, ndërsa në një rend të ekonomisë së tregut, ky distribuim realizohet mbi bazat e pronësisë private. Për rrjedhojë, nën prizmin e ekonomisë Austriake, funksioni i shtetit do të inkorporojë:
 - Mbrojtjen e të drejtave të njeriut, ndërtimin e kuadrit institucional për të garantuar sigurinë e kontratave mes individëve. Sigurimi i mbrojtjes së pronës private
 - (materiale dhe asaj intelektuale). Detyra kryesore është të krijojë sundimin e ligjit, shtetin e së drejtës, i cili të garantojë bazat dhe parashikimet për aktivitetet ekonomike.
 - Hayek pranon idenë e “mallrave publikë” (produkte me karakteristika të pa përjashtueshme dhe të lidhur fort me konsumin). Shteti ka detyrën e ofrimit të këtyre shërbimeve, jo domosdoshmërisht përmes përpjekjeve, sesa prej inkurajimit dhe ndonjëherë ofrimit të incentivave ndaj tregut që i prodhon ato. Megjithatë, “të mirat publike”, derivohen nga “shërbimi publik”, kur pikërisht ato gjenerohen nga qeveria.
 - Eksternalitetet mund të indukojnë dështim të tregut. Më së shumti, eksternalitetet krijohen nga dështimi i shtetit. Mund ta ilustronjmë këtë me dëmtimet mjedisore ndaj pronës private, ose efekte të tjera të jashtme, për të cilat, shteti nuk i ka përfshirë mbrojtjen e tregut ndaj dështimit.
 - Kodifikimi i rregullave, krijimi i kondicioneve të nevojshme që tregu i lirë të funksionojë. Mbrojtja e konkurrencës së lirë, si një pishtar i ekonomisë së tregut. Balancimi i problematikave për të ulur kostot e transaksionit mund të kategorizohet, gjithashtu, këtu.

4. Tregu vs. Shteti – Fuqizimi i Tregut (Empowering the Market)

Shkolla e mendimit austriak lulëzoi përgjatë periudhës, menjëherë pas Luftës së Dytë Botërore. Unikiliteti i kësaj shkolle ekonomike qëndron në koherencën e pikëvështrimeve të saj, si dhe në referencën kyçe të saj: atë të rolit të individit, i cili gjeneron vlerë të shtuar. Nocioni i tregut ka evoluar drejt një sistemi eficient, drejt një influence më të lartë të tregut ndaj shtetit. Zhvillimi i tezave kapitaliste ka prezantuar një fuqizim të tregut. Në shkollën ekonomike austriake mund të vërehet disa nga këto këndvështrime, të cilat ndër të tjera i gjejmë të përmbledhura tek studimi i Machlup:

- Individualizmi metodologjik: Së fundmi, mund të gjurmohet të gjithë fenomenet ekonomike tek aksionet e individëve; pra aksionet e individëve mund të shërbejnë si një themel, mbi të cilin mund të arkitektohen teoritë ekonomike.
- Subjektivizmi metodologjik: Ekonomia merr të mirëqenë vlerësimet fundore dhe subjektive. Pyetjet rreth vlerave, pritshmërive, qëllimeve dhe njohurive krijohen brenda mendjes së individëve dhe, si të tilla, duhen parë nën këtë dritë.
- Marxhinalizmi: Të gjitha vendimet ekonomike janë bërë në marzh. Të gjitha zgjedhjet janë zgjedhje të shtuara mbi njësinë e fundit, e cila i shtohet ose i hiqet vlerës së aksionit.
- Shijet dhe preferencat: Kërkesat e individëve për mallra dhe shërbime, janë rezultat i vlerësimeve subjektive lidhur me aftësinë e këtyre shërbimeve dhe mallrave, për të kënaqur dëshirat e individëve.
- Kosto oportune: Të gjithë aktivitetet ekonomike kanë një kosto. Kostoja e mbartur është alternativa me vlerë më të madhe, nga e cila është hequr dorë, sepse mjeti për të përmbushur këtë kënaqësi, i është dedikuar një tjetër alternative, me një vlerë edhe më të madhe.
- Struktura e kohës së konsumit dhe prodhimit: Të gjitha vendimet pozicionohen në kohë. Vendimet mbi alokimin e risurseve për qëllime konsumi dhe prodhimi, në nivel kohor përcaktohen nga preferencat kohore të individëve.
- Sovraniteti i konsumatorit: Në treg konsumatori është mbret. Kërkesat e tij dizenojnë formën e tregut dhe vendosin se si do të përdoren burimet. Intervenimi në treg e mbyt këtë proces.
- Individualizmi politik: Liria politike është e pamundur të arrihet pa lirinë ekonomike.

Nën këtë spektër, rezulton se tregu zhvillohet si një proces. Ky proces tenton të shtrihet përgjatë një linje ekuilibruese. Tregjet janë pikërisht procese të vazhdueshme drejt arritjes së këtij ekuilibri. Axhustimet dhe korrektimet shfaqen në këtë përpjekje, çka diferencojnë qëndrimet e Shkollës Austriake me teoritë e tjera të ekuilibrit statik. Kjo përbën një tezë esenciale të Shkollës Ekonomike Austriake. Përmbledhtazi, ajo çka diferencon thelbësisht mendimin e kësaj shkolle nga ekonomia e mainstream-it është se : Në një nivel apo në një tjetër, tregu i lirë është superior ndaj ndërhyrjes së shtetit.

5. Katalizatori i sipërmarrjes

Mises thoshte, se sipërmarrësi është forca dinamike e procesit të tregut. Sipërmarrësit krijojnë dhe i përgjigjen ndryshimeve të kondicioneve të tregut përmes impulsit të kërkim-fitimit që emetojnë, duke e shtyrë tregun drejt qartësisë. Në të kundërt, mungesa e pronës private dhe të

kuadrit të saj institucional në ekonomitë e centralizuara, prodhoi planifikimin socialist, i cili dështoi.

Sipërmarrësi i përshkruar për herë të parë nga Richard Cantillon, një bankier irlandez-francez, në esenë e tij, *Essay sur la Nature du Commerce en general*, përshkruan se është një person i cili merr përsipër riskun ekonomik, duke blerë dhe kombinuar faktorë të prodhimit në këmbim të ofrimit të mallrave dhe shërbimeve në treg, me qëllim fitimin. Studime konceptuale suportojnë faktin, se fitimi i arritur mund të shihet si një lloj shpërblimi për riskun.

Nën vlerësimin e Shkollës Austriake Ekonomike, ky nocion u zgjerua, duke filluar me Cral Menger, Victor Mataja dhe duke vazhduar me Ludwig von Mises dhe Friedrich von Hayek. Të gjithë ata shënjuan idenë se aksioni sipërmarrës, është më i rëndësishëm se progresi ekonomik. Sipas Schumpeter (*Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*) rreth personalitetit të sipërmarrësit: risku nuk lindte nga sipërmarrësi, por nga bankieri. Në veprën e tij *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre (Principles of Economics)*, Carl Menger përshkruan punën e sipërmarrësit si përgatitore dhe drejtuese të proceseve, që i shërbejnë transformimit “të mallrave të nivelit të lartë, në mallrat e nivelit të ulët dhe të rangut të parë”

Në pikëvështrimin e Ekonomisë Austriake, të post-Luftës së Dytë Botërore, Kirznes (1986) besonte, se dy faktorë të tjerë duheshin shtuar tek gjashtë komponentët e Machlup-it, për të plotësuar listën e tregut si një proces dominant: a) Tregu si një proces – nocioni i tregut dhe konkurrencës si një proces i të mësuarit dhe zbulimit.; b) Pasiguria radikale – pasiguria dhe ambiguiteti ushqen të gjitha veprimet tona, përfaqëson kontekstin universal brenda së cilit kryen të gjitha zgjedhjet. Studimet e Kirzner-it, duke theksuar pasigurinë prezente në të gjithë vendimmarrjen njerëzore, janë fokusuar substancialisht tek procesi i tregut sipërmarrës (e.g., 1973).

Bazuar në sa më sipër, rezulton se duke parë tregun si një proces, mund të modelohen edhe cilësitë e tij. Në rast të gjymtimeve të tij, duhen prezantuar axhustime. Për të shtrirë Shkollën Ekonomike Austriake në ekonomi, do të mund të profilizojmë disa kualitete domethënëse bashkëshoqëruese në këtë impakt si:

- a. Disekuilibri është çelësi. Ky riperkursion u gjenerua nga konsideratat e Hayek dhe Lachmann të lidhura fort me teorinë e kapitalit (Chiles et al., 2007; Foss et al., 2006; Foss & Ishikawa, 2007)
- b. Heterogjeniteti i resurseve i eksplicuar në teorinë e kapitalit Austriak nga Menger, deri tek Lachmann përbën një temë, e cila është përsëritur në mënyrë frekvente në punën moderne të organizimit ekonomik dhe të menaxhimit strategjik. Heterogjeniteti është relevant vetëm në disekuilibër.
- c. Pozicionimet e Hayek mbi natyrën e shpërndarjes së njohurisë në shoqëri kanë rezultuar të jenë decizive për elaborimin e shumë metodave, për organizimin ekonomik. Njohuria e shpërndarë (dispersed knowledge) është relevante vetëm në disekuilibër.
- d. Ekonomistët Austriak kanë një interpretim të veçantë të konceptit të rentës. Një koncept i përdorur kryesisht tek teoria e firmës dhe në literaturë e menaxhimit strategjik. Zemra e problemit është kalibrimi i vlerës shtesë (surplus value). Ky vlerësim rrjedh nga inputimi i vlerës, tek teoria austriake e kapitalit (e ngjizur në detaje fillimisht nga Friedrich Wieser). Në vazhdim (Lewin, 1999; Mathews, 2006a, 2006b) u konsiderua, se ka një diferencim mes rentës dhe fitimit. Fitimet arrihen vetëm në disekuilibër.

Për aq sa argumenton pozicionimi austriak mbi teorinë e kapitalit (e.g., Kirzner 1966 and Lachmann 1956), kërkohet të ndërtohet një urë lidhëse mes mikroekonomisë dhe makroekonomisë. Kirzner dhe Lachmann, tentuan të nënvizojnë kredon mikroekonomike, që

konstituoi një konsideratë unike Austriake për ekonominë e tregut. Ndërsa gjenerata e pestë e ekonomistëve të shkollës Austriake, si: Rothbard, trumbëtoi analizën makroekonomike, e cila do të diferenconte Shkollën Austriake nga mendimet e tjera, në vitet 1960. (see Rothbard 1962, 661-764; 832-839; 850-879).

Në vijim, ky konkluzion do të kompletohej nga deklarata e Schumpeter: sipërmarrësit madje i forcojnë produktet e tyre në treg. Schumpeter shpalosi, se: “pjesa më e madhe e ndryshimeve në mallra e shërbime janë gjeneruar si forcë, nga prodhuesi tek konsumatori”. Në disa raste, vetë sipërmarrësi ruan rolin e krijuesit, i cili gjen dhe krijon oportunitete të reja, për t’i gjeneruar ato në ekonomi.

Një tjetër tezë austriake, është politika monetare e zhvilluar nga Mises. Duke studiuar vlerën e parasë që gjenerohet në ekonomi nga sipërmarrësit, ai doli në përfundimin e teorisë së keq-investimit të ciklit të biznesit (mal-investment theory). Efekti i “free banking” u ekzaminua në krahasim me fuqinë blerëse të parasë. Më pas u përpunua mbi qasjen monetare të bilancit të pagesave. Gjithashtu, u analizuan dy regjime monetare: standardi i arit dhe i bankingu qendror.

6. Virtyti i tregut të lirë – Ngritja e institucioneve Eficiente

Ekonomistët e Shkollës Austriake mbështesin tregtinë e lirë. Në modelin e tyre ekonomik, rregullimet e proteksionizmit sfidohen për të çliruar barrierat financiare të tregtisë. Është rekomanduar eliminimi gjithëpërfshirës i tarifave dhe kufizimeve për importet e huaja. Studime themelore të Shkollës Austriake ngrenë rëndësinë e tregut të lirë, mbi bazën e prodhimit dhe çmimit të mallrave kapital, të cilët definojnë rritjen ekonomike. Mises kategorizon këto piketa të mendimit Austriak:

- Pa prodhimin privat, në kontekstin e prodhimit, nuk do të këtë treg për të suportuar prodhimin.
- Pa ekzistencën e tregut në funksion të prodhimit, nuk do të këtë çmim të parasë si vlerë e outputit të prodhimit.
- Pa çmimin e parasë që reflekton insuficiencën e produkteve kapitale, vendimmarrësit ekonomik nuk do të jenë në gjendje të llogarisin racionalisht, përdorimet alternative të mallrave kapitale.
- Pa pronën private në funksion të prodhimit, llogaritja racionale ekonomike nuk është e mundur.

Mbi bazë të teorive të mësipërme, mund të konkludohet se nukleus i tregut të lirë, është prona private. Që tregu i lirë të funksionojë, ndërtimi i kuadrit institucional besohet si një qasje esenciale e pikëvështrimit të Shkollës Austriake. Ekonomisë do t’i duhet të arrijë alokimin me eficient të resurseve, por e gjitha kjo arrihet përmes sigurimit dhe mbrojtjes së pronës private, si dhe iniciativës private, pa këtë prodhuesit dhe sipërmarrësit do ndihen të humbur. Nga ana tjetër, Ekonomia Austriake si mendim ofron një këndvështrim të qartë që mundëson zgjedhjen e projektit më të mirë eficient, nga tërësia e projekteve dhe kalkulimeve ekonomike me të cilat vendimmarrësit përballen. **Sipas Hayek, asgjë më shumë sesa vetë sistemi i tregut është pika e referencës.**

Teoritë e Shkollës Austriake shpjegojnë, se si tregjet e pakufizuar tentojnë të arrijnë koordinimin, dhe deri në çfarë limiti ndërhyrjet mbi tregun tentojnë të ndalojnë koordinimin e tij. Teoritë e tregut sipërmarrës të Mises- Hayek- Kirzner shpjegojnë, se ajo çka lejon kapitalizmin të zbulojë njohurinë e nevojshme, për të alokuar burimet me eficientë është

procesi konkurrues i tregut. Vetëm në sajë të këtij procesi, mund të gjenerohet njohuria e nevojshme për ta bërë alokim me racionalitet.

Një tjetër pikëvështrim i Shkollës Austriake mbi tregun e lirë, lidhet me “tregun si politike” i shtrirë në dy dimensione. Së pari, parashtrohet krijimi i tregut si pjesë e një procesi shtetformimi. Shtetet moderne me ekonomi kapitaliste, krijojnë kondicionet institucionale për tregjet që të arrijnë stabilitetin. Së dyti, gjykohet se proceset që ndodhin brenda një tregu, reflektojnë dy lloj projektesh politike: luftën e brendshme të vazhdueshme për pushtet brenda të këtyre firmave, si dhe lufta e jashtme për të kontrolluar tregjet (White 1981).

Tregjet i referohen situatave, në të cilat, disa mallra dhe shërbime iu shiten konsumatorëve për një çmim të paguar në para (si mjet i përgjithshëm shkëmbimi). Këto institucione përfaqësojnë të drejtat e pronës private, strukturat qeveritare, konceptin e kontrollit si dhe rregullat e shkëmbimit. Ata aktivizojnë aktorët në treg për t’u organizuar, konkurruar, bashkëpunuar dhe shkëmbyer mes tyre. Në mënyrë që këto institucione të funksionojnë, niveli i zhvillimit të tregut të lirë luan një rol madhor. Geertz thekson, se prodhimi i institucioneve të tregut, përben një projekt kulturor shumëplanësh. Të drejtat mbi pronën private, strukturat qeveritare, koncepti i kontrollit dhe ligjet e shkëmbimit, përkufizojnë institucionet sociale themelore të formimit të tregjeve (Geertz, 1983)

Të drejtat mbi pronën private përfaqësojnë raporte sociale, të cilat përcaktojnë, se cili ka të drejtën mbi fitimet e firmës (Jensen and Meckling 1974; Fama 1980). Së fundmi, qasja e Shkollës Austriake mbi pronën private, është ponderuar si një marrëdhënie mes elitës ekonomike dhe shtetit. Elitat e biznesit luftojnë të mbajnë shtetin sa më larg nga pronësia e tyre private, por nga ana tjetër ata duan që shteti të përforcojë të drejtat mbi pronën private. Qeveritë divergojnë në varësi të rregullave të bashkëpunimit dhe të konkurrencës.

7. Kapitali – Puls i tregut të lirë

Teoritë e Shkollës Ekonomike Austriake mbi kapitalin bazohen tek diferenca mes produkteve të “niveleit të parë” dhe atyre të “niveleve më të larta”, cilësuar nga Menger. Produktet, shërbimet e “niveleit të parë”, përfshijnë ato, të cilat i dedikohen kënaqjes direkte të dëshirave të konsumatorit. Produkte të “niveleve më të larta”, janë ato që kontribuojnë në gjenerimin e mallrave dhe shërbimeve të “niveleit të parë”. Për ekonomistët e mendimit austriak, kapitali mund të kuptohet në përgjithësi si një input, i cili kontribuon në prodhimin e mallrave dhe shërbimeve të “niveleit të parë”, direkt ose indirekt. Për rrjedhojë, kapitali është shumësia e të gjithë produkteve të niveleve më të larta.

Refleksionet e mendimit austriak ngjizën idenë e kapitalit “vizionar” (forward-looking capital), çka do të lidhet me orientimin e kapitalit të sipërmarrësve në një vizion afatgjatë. Ky qëndrim është suportuar tek Capitalism and Freedom, në të cilin Friedman konfiguron, se “ka një dhe vetëm një përgjegjësi sociale të biznesit: përdorimi i resurseve me pjesëmarrjen në aktivitete të destinuara për të rritur fitimin. Për aq kohë sa ai qëndron brenda rregullave të lojës, çka nënkupton angazhimin e biznesit në një konkurrencë të lirë, pa mashtrim dhe ndershmëri (Friedman, 1970)

Gjithashtu, opinioni i Shkollës Austriake mbi ekonominë e drejtësisë sociale (welfare economics) ndikimin e saj tek teoria e dështimit të tregut, përfaqësohet me termin axhustim dinamik i modelit të tregut. Kjo suazë reflekton, se si tregu proceson informacionin me efeciencë, duke u axhustuar në mënyrë të vazhdueshme përkundrejt rrethanave që ndryshojnë (Hayek (1969); Kirzner (1973). Në referencë të In Capitalism and Freedom (1962), Friedman nuk theksoi axhustimet dinamike, as çështjet mbi zgjedhjet publike. Por, në vijim, në përballje me

peshën e dështimit të tregut për shkak të monopolit, ai argumenton se monopoli i parregulluar, në fakt do të performojë në monopol të rregulluar në kënaqjen e kërkesës konsumatore.

Nëse një kulturë akomodon institucionet e duhura, do të gjenerohen çmimet e duhura, pra, shkohet drejt arritjes së stabilitetit makroekonomik. Ekonomitë nuk rriten duke dizenuar politika për menaxhimin e mekanizmave të politikës monetare ose fiskale, por kur individët kuptojnë përfitimet reciproke të shkëmbimit me institucionet e klimës ekonomike, të cilat duhet t'i prokurojnë këtyre individëve objektiva të gjera, për të besuar në idetë e tyre dhe të gjejnë financimet, që këto projekte në të cilët besojnë, të vihen në jetë. (Boettke 2001:248–265, Coyne 2006).

Bazuar në teoritë e mësipërme, rezulton se ekonomistët e Shkollës Austriake, tentojnë të ofrojnë një cilësi më të lartë të nivelit të kapitalit të burimeve të brendshme, përmes konturimit të transaksioneve më efeciente. Fuqia e tregut të lirë shtrihet në mbrojtjen e rregullave të lojës, që konkurrenca e lirë dhe alokimi i kapitalit të pulsojnë vlerë më të lartë të shtuar në ekonomi. Përveç kësaj, institucionet e tregut, ngritur thelbësisht mbi themelet e pronës private, garantojnë stimul potent për sipërmarrësit në ekspansionin e kapitalit të biznesit.

8. Neoliberalizmi – Antidoti për rivitalizimin ekonomik

Alexis de Tocqueville, tek botimi i tij “What Sort of Despotism Democratic Nations Have to Fear in Democracy in America”, argumenton se një qeveri intrusive, e cila tenton të mbrojë dhe çlirojë qytetarët e vet nga “problemet e mendimit dhe shqetësimit për të jetuar”, rezulton të jetë një “skllavëri e rregullt, e qetë dhe e paqtë” (1966, 692). Ndërsa Hayek argumentonte, se një shoqëri liberale nuk u kërkon njerëzve të bëhen më të mirë se sa janë, vetëm për të qenë në funksion të saj (shih Hayek 1948, 11–14). Ai pranoi se një ekonomi e tregut vitale dhe fluide, varej nga “ekzistenca e individëve të pavarur, të cilët marrin iniciativën në procesin e vazhdueshëm të reformimit dhe të ridimensionimit të organizatave” (1960, 124).

Tezat e Shkollës Ekonomike Austriake, duke pasur në fokus tregun e lirë, kanë shërbyer si antidot për ekonomitë planifikim-centralizimit. Raporti mes ndërhyrjes së shtetit në ekonomi, nga njëra anë, dhe tregut të lirë pa intervenim, nga ana tjetër, konturoi suksesin apo dështimin e konkurrencës së lirë. Duke iu referuar studimeve bazike të Mises dhe Hayek, institucionet e tregut mundësojnë shfrytëzimin e njohurive të aktorëve të tjerë të tregut, për qëllim të intensifikimit të kapaciteteve perceptuese. Formulimi i planeve të aksionit në treg, esencialisht varet nga ekzistenca e çmimeve të parasë, të cilat përçojnë informacionin afatgjatë tek vlerësuesit potencial, të përfshirë në këto plane. Pa ekzistencën e këtyre çmimeve, nuk do të kishte asnjë bazë mbi të cilën sipërmarrësit do formulonin planet e tyre dhe as të llogarisnin rezultatet.

Pyetja qendrore e Shkollës Ekonomike Austriake është, nëse lëvizjet në sinjalet e çmimeve të tregut, apo mallrat kapitale janë përdorur me efeciencë, dhe ku mund të ri-përdoren me rentabilitet në të ardhmen. Determianti kryesor i tregut të lirë është çmimi i tregut. Vetëm çmimet e tregut mund të reflektojnë (deri diku joperfekte, ndërsa çmimet aktuale involvojnë gabime të gjeneruara si rezultat i pritshmërive të gabuara të blerësve dhe shitësve) këtë njohuri, dhe të lejojnë të jetë e aksesueshme publikisht, për qëllim të kalkulimeve monetare. Pozicionimi Austriak formësoi neoliberalizmin, e shtriu këtë vizion ekonomik veçanërisht, në vendet post-komuniste.

Tre janë arsyet primare përse fokusimi në idetë e Shkollës Austriake rezultoi adekuat në Europën Qendrore e Lindore:

1. U ngrit si një paradigmë e veçantë, përmbajtja e këtyre ideve u qaset **“fundamentalizmit të tregut”** (në kontrast me mendimin e mainstream-it ekonomik), dhe ato kanë një relevancë unike historike për rajonin e Europës së Qendër-Lindjes.

2. Tezat e Ekonomisë Austriake janë të përshtatshme si domain për idetë neoliberale, sepse asnjë shkollë tjetër mendimi s'i dedikohet kaq shumë **superioritetit të tregut**
3. Ekonomia Austriake ka një lidhje të fortë me **ekonomitë e tranzicionit**. Duke qenë e vetmja shkollë mendimi ekonomik, e cila parashikoi falimentimin e socializmit (Mises 1981a [1922], b [1947]), por edhe në nivel historik u lidh pashmangshmërisht me Europën Lindore.

Indikatorët e mësipërm shpërfaqin kualitetin e shkollës ekonomike austriake në vendet e Europës Qendrore-Lindore. Determinantët shtrihen, nga ekzigjenca e pronës private të munguar në këto ekonomi, tek oferta monetare që duhet të rrjedhë e lirë, nga interferenca e shtetit e deri tek emetimi i qeverisë në ekonomi (i cili duhet të ulet në mënyrë drastike). Pra, të gjitha këto janë politika të orientuara drejt tregut. Në tre ish-ekonomi të centralizuara mbi bazë planifikimi, si, ajo e Polonisë, Republikës Çeke, Sllovakisë implementimi i qasjeve të ekonomisë Austriake rezultoi me sukses.

Nëse Shkolla Ekonomike Austriake ka luajtur një rol emblemantik në kolapsin e komunizmit dhe si konsekuencë në proceset tranzitore, ka shumë arsye përse duhen parë këto efekte në Republikën Çeke, për shembull. Në Sllovaki, ndoshta vendi që ndërmori reformat më radikale të iniciuara nga Ivan Miklos (Ministër Privatizimi 1991-1992), u zhvilluan privatizimet masive. Leszek Balcerowicz, lideri i **terapisë së shokut** (shock-therapy) demonstroi njohurinë e tij, për të diferencuar rrymën e mainstream neoklasik, me studimet e ekonomistëve austriak, si: Mises dhe Hayek: "I kam studiuar sistemet ekonomike socialiste dhe e dija që ato në bazë të tyre ishin defektoze, sepse i denaturizuan njerëzit nga liria ekonomike, e cila është një ndër fondamentet e pronës private dhe e së drejtës për të ngritur një sipërmarrje"

Nën këtë spektër, mund të thuhet se ekonomistët austriak kanë kontribuar thellësisht jo vetëm në analizën ekonomike, por edhe tek politika, e cila e afrooi shumë këtë mendim me zhvillimet madhore ekonomike. Mendimi austriak ishte ndër më primarët që njohu, se mënyra ekonomike e të menduarit nuk përfaqësonte një shkëmbim tregu të limituar, por, në përgjithësi ishte i aplikueshëm edhe në kontekstin social. Faktorët kyç mbi të cilët vulolet ky konkluzion, mbetet adaptimi i shpejtë i ekonomive të Europës Qendrore e Lindore, në të cilat stabiliteti ekonomik nuk implementohej dot, pa aplikimin e platformës së stabilitetit politik.

Me studimet e thella të frymëzuara nga Mises, Schumpeter, e deri tek Hayek, këto ekonomi krijuan një domain të politikave sociale, si back-up të reformave ekonomike. Nociene, si: manipulimi i interesave speciale, logjika e benefiteve të përqendruara, kostot e shpërndara në vendimmarrjen politike; injoranca e votuesit; natyra e shpejtë e vendimeve politike; incentivat burokratike dhe momentet statutore u mbollën nga ekonomistët austriak, në ekonomitë politike të këtyre vendeve.

9. Rimishërimi austriak - Fytyra globale

Frymëzuar nga Shkolla Ekonomike Austriake, institucionet ndërkombëtare, si: Banka Botërore, Fondi Monetar Ndërkombëtar kanë luajtur rolin e shtetit, veçanërisht, në drejtim të rishpërndarjes së të ardhurave e të shkëmbimit të huaj. Perspektiva Austriake për një rol të kufizuar të shtetit në ekonomi, vulosi legjitimimin e këtyre institucioneve. Një argument tjetër që i shkon në favor këtij raporti, gjendet në shpjegimin e inflacionit dhe të ciklit të biznesit, si një rezultat i politikës monetare bazuar mbi sistemin monetar të parasë (konfident dhe të sigurt).

Ndërsa qeveritë tentojnë të manipulojnë monedhën vendase për qëllime të tyre si, për shembull, për të financuar ndërhyrjet në ekonomi, rishpërndarjen e të ardhurave apo luftërat, ato shkaktojnë efekte anësore mbi investimin dhe inflacionin. Më tej, cikli i biznesit shpërthen dhe me rritjen e normës së interesit, kontraktimit të volumit të parasë, precipitohet në recesion dhe krizë bankare. Në këtë optikë, Shkolla e mendimit austriak deklaroi përdorimin e standardit të arit (gold standard), bazuar në sistemin automatik monetar. Ky i fundit nuk le vaku për influencë të shtetit.

Një këndvështrim tjetër derivuar nga politika ekonomike austriake, gjendet në target-et e rangut global të cilat inkorporojnë: a) lëvizjen e lirë të mallrave dhe kapitalit. Ndërtimi i kuadrit institucional, për të impulsuar progres më të lartë dhe për të zbutur varfërinë. Aty ku shteti ka dështuar, në përmbushjen e këtyre objektivave politikisht, apo si pasojë e korrupsionit dhe keqmenaxhimit, ndërhyrja ekonomike nxit prosperitetin; b) korrektimi i dështimeve ndërkombëtare të tregut përmes platformës austriake; c) ofrimi i ekspertizës speciale në konsulencë për të shmangur dështimet nacionale të shtetit.

Konkluzione

Kapitalizmi sipërmarrës – ekonomia e tregut të lirë duhet suportuar nga infrastruktura institucionale, si: shteti i limituar, derregullim i tregut, por nga pozita rregullatore të shtetit, nga ana tjetër, mungesë e interferencës në ekonominë e tregut. Shteti siguron rregulla loje të barabarta për tregun e lirë që të funksionojë, duke inkurajuar klimën e biznesit mes aktorëve në treg.

Ekonomia e disekuilibrit

- Incentivat e injektuara në marzhet që bashkëshoqërojnë zhvillimin e transaksionit në treg, përbëjnë një pjesë integrale të procesit, përmes së cilit, tregjet lëvizin drejt ekuilibrit.
- Metodatat ekonomike dhe efeciente të prodhimit dhe distribuimit bëhen evidente, vetëm nëse disa prodhues arrijnë sukses, ndërsa të tjerë prodhues dështojnë në treg. Suksesi dhe dështimi, dallon efeciençën e metodës. Falimentimet janë çelës për procesin e zbulimit të naivitetit, dhe efeciençës në një konkurrencë të hapur. Eliminimi i mundësisë për dështim, do të thotë të eliminosh iniciativën.

Laissez- faire & institucionet e Tregut të Lirë

- Shumë prej atyre qëndrimeve të marra të mirëqena në ekonominë e tregut, që presupozohen të kenë pasur dimension njerëzor, në fakt kanë pasur një lidhje, më shumë me aspektin kulturor. De-instalimi i funksioneve të planifikimit qendror në ekonomi, nuk sjell automatikisht vendosjen e sistemit të tregut të lirë sipërmarrës. Ka një prezencë të lartë të kapitalit kulturor dhe infrastrukturor, që mbështjell ekonominë e tregut në evoluim, përgjatë gjeneratave: ligjet, sjelljet, bindjet mbi një bazë të gjerë profesionale dhe praktikash, të cilat nuk kanë funksione të rëndësishme në një ekonomi të planifikimit të centralizuar.
- Shkëmbimi mes tregjeve ndodh, pasi bindjet kulturore dhe motivet e çdo pjesëmarrësi janë të rëndësishëm, për funksionimin e tregut në nivelin më të lartë të harmonisë që mund të arrihet.
- Tregu i lirë shihet si një motor i krijimit të pasurisë, si dhe një shkatërrues i institucioneve tradicionale dhe reformave kulturore

- Konkurenca e tregut lejon që të zbulohet njohuria, e cila mundëson, që mekanizmat për veprimet individuale të koordinohen.
- Por, tregu është i paparashikueshëm dhe ndërhyrja në treg nuk mund të ndalojë, as të amortizojë kostot, të cilat lindin nga paparashikueshmëria. Kjo përpjekje mund të jetë e pakënaqshme, për shkak të kësaj, vonon edhe më shumë axhustimet e nevojshme.
- Tregu i lirë i shërben prosperitetit dhe progresit, duke shpërblyer ata të cilët janë me fat, dhe të aftë për të realizuar kërkesat e veçanta, që burojnë nga ndryshimet e shpejta të rrethanave. Në një konkurrencë është e pashmangshme, që disa do të humbin dhe se do të ketë pretendime për të mbrojtur interesat e palëve.
- Ekonomia e lirë nuk është vetëm mekanikisht shkëmbim i tregut. Në të vërtetë, përbën një sistem të vullnetshëm të planifikimit, i mbështjellë rreth pronës private, aprovimit dhe marrëdhënies kontraktuale. Në këtë konstrukt, struktura institucionale vjen si një set praktikash koherente, mbi bazë të së cilave individët lejohen të hynë në interaktivitetin social, nga ku, mbi bazë të kësaj gjenerohen avantazhe reciproke. Transaksionet e biznesit në vetvete, rrënjosin një sub-set të këtij interaktiviteti, ku kostot janë të përcaktuara brenda evolimit të strukturës institucionale, si dhe, kur këto të fundit janë shpatulla për një ndarje më të madhe të punës dhe realizimit të akoma dhe më shumë përfitimeve nga kjo tregti.
- Konkurenca e tregut të lirë synon minimizimin e kostove.
- Ekzistenca e kostove të transaksioneve bën të mundur krijimin e sipërmarrësit të mesëm (middle man entrepreneur), i cili zgjedh të sigurojë avantazhet dhe të reduktojë këto kosto.

Bibliografia

- Boettke, P. (1993). "Why perestroika failed: The politics and economics of socialist transformation". New York: Routledge.
- Boettke, P. (1995). "Why are there no Austrian socialists? Ideology, science and the Austrian school". *Journal of the History of Economic Thought*, 17(Spring), 35–56.
- Boettke, P.J., & Lopez, E.J. (2004). "Austrian economics and public choice". *Review of Austrian Economics*, 15(2/3), 111–119.
- Buchanan, J.M. (1982). "Order defined in the process of its emergence". *Literature of Liberty*
- Caldwell, B. (2004). "Hayek's challenge". Chicago: University of Chicago Press.
- Caplan, B. (2004). "Is socialism really 'impossible'?", *Critical Review*, 16(1), 33–52.
- Edgeworth, F.Y. (1891). "An introductory lecture on political economy". *Economic Journal*, 1, 625–634.
- Hart, D. (1982). "Ludwig von Mises, money, and the fall and rise of classical liberalism in the 20th century". *Literature of Liberty*, 5 (Autumn 1982).
- Hayek, F.A. (1937). "Economics and knowledge". In Hayek 1948.
- Hayek, F.A. (1944). "The road to serfdom". Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1952). "The sensory order". Chicago: Chicago University Press.
- Hayek, F.A. (1976). "Law, legislation and liberty: The mirage of social justice (Vol. 2)". Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1978). "The constitution of liberty". Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1979). "Law, legislation and liberty: The political order of a free people" (Vol. 3). Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1948). "Individualism and economic order". Chicago: University of Chicago Press.
- Horwitz, S. G. (1990). "Competitive currencies, legal restrictions, and the origins of the fed: Some evidence from the panic of 1907". *Southern Economic Journal*, 56, 639–649.
- Horwitz, S. G. (2000). "Microfoundations and macroeconomics: An Austrian perspective". New York: Routledge.

- Ikeda, S. (2004). "Urban interventionism and local knowledge". *Review of Austrian Economics*, 17(June), 247–264.
- Kirzner, I. M. (1992). "The meaning of market process". London:Routledge.
- Kirzner, I. M. (1993), "Classics in Austrian economics", (Vol. 1).London:Pickering and Chatto.
- Kirzner, I. M. (1997). "How markets work: Disequilibrium, entrepreneurship and discovery". IEA Hobart Paperno.133. Institute of Economic Affairs,London.
- Lewin, P.(1998). "The firm, money, and economic calculation: Considering the institutional nexus of market production". *American Journal of Economics and Sociology*, 57(October), 499–512.
- M.S. (2004). "On political competition:Democracy, opinion and responsibility". *Constitutional Political Economy*, 15(2), 187–204.
- Machlup, F. (1980). "My early work on international monetary problems". *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 33(133), 115–146.
- Menger, C. (1883[1996]). "Investigations into the methods of the social sciences". Grove City,PA: The Libertarian Press,Inc.
- Mises, L. (1978b). "The causes of the economic crisis", New York:Free Market Books, 172-203.
- Mises, L. (1981). "Epistemological problems of economics". NewYork: NewYork University Press. The Research Program of Austrian Economics, 23
- Mises, L. (1981). "The theory of money and credit". Indianapolis: Liberty Classics.
- Mises, L. (2002). "Between the two world wars: Monetary disorder, interventionism, socialism,and the great depression", Indianapolis:LibertyFund
- Olson, M. (1982). "The rise and decline of nations. Economic growth, stagflation,and social rigidities". New Haven:Yale University Press. Peacock,
- Rosen, S. (1997). "Austrian and neoclassical economics: Any gains from trade?", *Journal of Economic Perspectives*, 11, 139–152.
- Sautet, F. (2000). "An entrepreneurial theory of the firm". London: Routledge.
- Schumpeter, J. (1912). "The Theory of Economic Development", Harvard University
- Schumpeter, J.A.(1942). "Capitalism, socialism, and democracy". London
- Wright, E. (1997). "The cultural foundations of economic development". London: Routledge.